

AZ ANGOL UNITÁRIUS TEMPLOMOK, ISTENI TISZTELET, ÜNNEPEK ÉS SZER-TARTÁSOK ISMERTETESE.

Az angol nemzet építészeti ügyességéről, a híres csatornák, vizárkok, alagutak, távirdák, vasutak és hidakon kívül, bizonyoságot tesznek a magán, nyilvános épületek és templomok is. És mindezek azt mutatják, hogy az építészet sajátlagos, a fejlődés magas fokára jutott, és a lehető legjobb ízléssel van párosulva. Nyilvános épületeik közül némelyik, mint pl. a parlament épület, a bámulásig nagyszerű. Magán épületeik a nagyvárosokban, a sok füst és köd miatt, külsőleg szépeknek nem mondhatók ugyan, de belsejüket tekintve, azok kényelmét, azt hiszem, egy nemzetnél sem lehet feltalálni.

A normanok voltak az elsők, a kik az építészet tekintetében nagy változást és jobb ízlést vittek be Angliába. Az angol szászok kunyhókban éltek; nem tudtak lakhelyül szép és kényelmes épületeket építeni s védelmül hatalmas erődöket emelni. De nem sokára, a mint a normannok közéjük letelepedtek, minden megváltozott. A normannok a szász népet megtanították oly kőépületek építésére, a milyenekhez ők Normandiában voltak szokva. A nagyszerű templomok, székesegyházak, mint a Westminster Abbey, Szt. Pál temploma s több mások, a melyek Anglia büszkeségei és csodálás tárgyai, a normann befolyás nélkül aligha létre jöttek volna. A szebbnél szebb goth-stylü kisebb templomok, szintén a normann befolyásról tanuszkodnak.

Az unitáriusok Angliában is a kisebb és ifjabb felekezetek közé tartozván, nem dicsekedhetnek oly régi és monumentalis templomokkal, mint az anglikanok; de szép, művészies kivitelü és költséges templomaik nekik is vannak. Jellemző sajátosságuk ezeknek többnyire az, hogy elrejtett, szűk helyekre vannak építve, mert Angliában is az unitarismus kezdetben üldözés tárgya volt s a lelkiismeret szabadsága, s vele együtt az unitárius vallás törvényes volta, csak 1813-ban mondattak ki; tehát csaknem 300 évvel későbbben, mint Erdélyben. Azonban ez idő előtt már számos unitárius templomot, vagyis ugynevezett kápolnát építettek, csaknem minden műízlés nélkül.

A legelső unitárius imaház 1773-ban alapítatott Londonban Lindsey Theophilus által; ez ma is létezik, de csak kevés hallgatóval, minthogy a közellakó unitáriusok idő folytán a városnak más részeibe költöztek és építettek magoknak szép templomokat. A midőn először mentem az Essex utcza unitárius templomba, kellemesen voltam meglepetve, látva az ajtó előtt egy ércz-táblára felírva: „Első unitárius templom, alapítatott 1773-ban.“ E templom nevezetes gyűlö helye volt a vallási tekintetben szabadon gondolkozóknak

és innen kezdettek tejedni azok a vallásos eszmék, a melyek hova tovább mind nagyobb tért hódítanak a mivelte népek között. Az unitárius templomok, külsejüket tekintve, többnyire vonzók, különösen oly helyeken, a hol egy kis tér van körülöttük; mert ez esetben azok falait kellemes látványt nyújtó vad szőlő és repkény folyák körül. A templomok belsejébe rendszeren két ajtón lehet jutni; a melyek közül egyik (vagy némelykor mind a kettő) a nyugati oldalon van, a másik a délin. Torony nincs minden templomnál; de a hol van, az többnyire szép és aljától egész tetejéig faragott kőből van építve, és rendszeren oltóág, vagy szélvitorlában végződik.

A külső ajtón belépve, még egy, két vagy három ajtón kell átmennünk, hogy a templom belsejébe juthassunk; ezek az ajtók, — miként a színházaknál — arra valók, hogy a léghuzamot és zajt tartásák vissza és akadályozzák meg a meleg kimenését; mert téli vasárnapokon a templomok gázzal, vagy kőszénnel mindig fűtve vannak. A gáz, részint világítás, részint melegítésért csaknem minden templomba be van vezetve; mert vasárnap délutánonként rendszeren 7 órákor tartatik az isteni tisztelet, a midőn — egy-két nyári hónap kivételével — mindig világításra van szükség; azonban akárhányszor van eset — s télen csaknem kivétel nélkül — a midőn a délelőtti 11 órai isteni tisztelet alkalmával is világítani kell a templomokat a sűrű köd miatt.

A templom belsejében legelső helyen a festett ablakok tűnnek szemeinkbe, a melyek Jézus élettörténetének egyes nevezetesebb eseményeit ábrázolják és egyes buzgó és módosabb egyháztagok ajándékai.

Az oltár helyén van az Urasztala; mellette három szék, a közbelső a pap számára, az asztal két végénél levő azon két férfi számára, a kik az urvacsora kiosztásánál segédkeznek és a kik rendszeren az egyházi bizottság tagjai s az egyháziakat helyettesítik, minthogy azok nálok nincsenek. Az oltárhely a padoktól egy kis lépcsővel és vasrácsal van elkülönítve. És az oltárhely körüli falakra goth betűkkel bibliai mondatok vannak felírva, mint például a két legnagyobb parancsolat s mások. Némely templomban nemcsak az oltár helynél, hanem egész kereken lehet a falakon bibliai feliratokat látni, még pedig sokszor márványba vésvé. Padlás vagy azt pótló bolthajtás — különösen a goth stílus templomokban — nincsen és azok helyét nyílt fatetőzet pótolja, mint a kolozsvári tornaépületnél. — A karzat rendszeren az oltárhelylyel szemben van, sok helyt oldal-karzatokkal is megtoldva. Az orgona nincs mindig a karzaton, hanem némelykor alatta, vagy a templom valamelyik oldalában, vagy közel az oltárhelyhez; ez utóbbi esetben az oltárhely egyik részén van az orgona, a másik szélén a szószék. — Egyébaránt a szószék elhelyezésében sincs egyformaság a különböző templomokban, legfennebb annyi, hogy az rendszeren közel áll a falhoz és soha sincs a falba bevágva, hanem oszlopon, vagy oszlopokon áll és lépcsők vezetnek abba s butorzatuk egy székből áll, a melyen a lelkész közbe-közbe pihenőt tart. A szószékek külsejére czifraságok, virágok, Jézus

és az apostolok alakjai vannak bevésve s általában szépek és izlésesek mindamelletts is, hogy a koronákat nélkülözik. Az oltárhelylyel szemben vannak a padok, csinosra megfestve, ülő párnákkal és lábszőnyegekkel ellátva. Férfiak és nők együtt foglalnak helyet a padokban; mint szintén a vasárnapi iskolák némelyikében is a fiugyermekek a leánygyermekkel egy helyt tanítatnak. Nincs is annak semmi értelme, hogy imádkozásnál a két nem elkülönítessék egymástól; ha egyéb dolgokat együttel tudnak végezni, miért ne imádkozhatnák az Istent is együtt? Az egész elkülönítés zsidó szokáson alapul, a kik a nőt alsóbb rendü lénynek tartották s még csak imádkozni sem akarnak velük. A katolikusok e tekintetben teljesen szakítottak a zsidó felfogással.

Óra minden templomban van. Képek nagyon ritkán láthatók unitárius templomokban, de kereszték és Jézus szobrok gyakoriak.

Lássuk ezek után az istenitisztelet menetét tekintettel lévén egy templomra, a melyet én leggyakrabban szoktam látogatni.

Mindenek előtt megjegyzem, hogy hétköznap templomozás csak némely vidéki gyülekezetnél tartatik s ott is napjában csak egyszer; ellenben vasárnapokon a kétszeri templomozást, u. m. d. e. 11 órakor és este 7 órakor sehol sem mulasztják el. A vidéki unitárius templomok némelyikénél használnak harangokat, ellenben London 22 unitárius templomának egyikében sem, hanem csaknem mindenki a kiszabott időre pontosan megjelenik és az óra ütésére az istenitisztelet kezdetét veszi.

Megszólal az orgona mély, ünnepélyes és fokozatos hanggal és azon 3—4 percnyi idő alatt, a mig az orgona szól, a lelkész kijő a szekrestyéből, feláll a szószékbe és a szertartásos könyvet kezébe vevén, az orgona elhallgatása után, kijelöli belőle az alkalommal használandó részt. A hallgatók szintén hasonló könyveket vesznek kezeikbe és felállva követik a lelkész olvasását, némelykor hangosan, máskor hallgatva, máskor meg énekelve felelnek, a mint az a katolikusoknál szokás. A lelkész legelsőbken néhány bibliai mondatot olvas fel, azután egy kis beszédet tart, a melyben a népet imára hívja fel; erre a hallgatók leülnek, a lelkész imákat olvas fel, megvallván bűnös voltunkat, szent életért, a rosz ellen védelemért és Krisztus példája követésére segedelemért folyamodván s bevégezi imáját a miatyánkkal. Minden ima végén az ament orgonaszó mellett éneklí a gyülekezet. A miatyánk után a hallgatók felállnak, a lelkész néhány rövid bibliai intést olvas fel, a gyülekezet énekelve felel rája. — Következik egy zsolttár, vagy chant (a biblia különböző részeiből éneklésre kiválasztott szebb mondatok), a melyet az egész gyülekezet felállva énekel, de különösen az énekkar teszen ki magáért az orgona mellett. Ennek végeztével a gyülekezet leül, a lelkész felolvassa első szent leczkáját az Ó Testamentum valamely részéből; következik egy zsolttár, mint előbb és a második szent leczke az Új Testamentumból; megint egy zsolttár és utánna az ugynevezett általános hálaima, a melyet a lelkész olvas, és a gyülekezet leülve és énekelve felel rá.

Az általános imában mindig említés tétetik a királynéról, királyi családról, tisztviselőkről és az országról; ezt követi még két rövid ima, egyetértésért és békéért s végül a doxologia.

Evel a szertartásos könyvet félre teszik, mert arra már nincs több szükség. Jőnek a hirdetések, a melyeknél az a nevezetes, hogy a lelkész előre megmondja a következő vasárnapi beszédeinek tárgyát. Következik egy himnus és egy könyvnelküli ima; szent leczke és beszéd. A beszédet orgona játék követi, a mi alatt a pénzgyűjtés történik, mindenki tetszése szerint adakozván.

Végül jó himnus, megáldás, induló orgonán, a mi közben a gyülekezet — egymással baráti kezet szorítva — elhagyja a templomot.

Általános megjegyezni valók.

Az isteni tisztelet körülbelöl 2 óráig tart. Ima közben rendesen leülnek; éneklés közben felállnak és a mely énekbe belekezdnek, azt rendesen végig éneklük, minthogy énekeik sebes menetűek. A lelkész prédikációját többnyire olvassa; némelykor jegyzetekből beszél s nagyon ritkán rögtönöz is. A beszédet leirni és azután betanulni, idővesztegetésnek tartják; s nem is igen teszi azt senki. A mi azonban fődolog, a lelkész hatással beszél, mert meggyőződése szerint beszélhet, nem levén lebilincselve dogmák által. És mi természetesebb, minthogy a ki maga lelkesül tárgya iránt, az másokat is tud lelkesíteni; különösen jól kidolgozott és eléadott beszéddel.

Azonban az isteni tisztelet legvonzóbb és talán leghatásosabb részét az éneklés teszi, a melyre nagy gond van fordítva. Az orgonák szépek, jók és kitünőleg kezeltetnek. A zsolnárokat, chantokat és himnusokat csaknem az egész gyülekezet éneklí, de az anthemek (karének) és solok az énekkar teendői közé tartoznak, a mely zeneértő nőkből és férfiakból áll, a kik közül némelyek fizetést is huznak. A ki egy ily gyülekezetet énekelni hall, azt soha sem fogja elfelejteni, oly mély benyomást gyakorol rája. A himnusok és canticlék (egyházi ének) különböző szerzőktől vannak és közülök némelyik kitünő. Több himnus gyűjtemény van használatban a különböző templomokban; de legelterjedtebb ezek közül a dr. Martineau gyűjteménye, a ki az angol unitáriusoknak legkitünőbb embere, a kit mindenki tisztel és tekintélynek ismer el az egyházi dolgokban, miként egy püspököt.

A pénzszedés (offertory) az isteni tisztelet végén, erős bizonyosság az angol nép vallásos életének komolysága mellett. Sok gyülekezetnél ugyanis a papnak nincs kiszabott fizetése, hanem csak az a jövedelme, a mit a hívek az isteni tisztelet végén történni szokott gyűjtések alkalmával önként adományoznak. S más esetleges költségek is, mint az orgonista, énekkar s templomfelügyelő (keeper) fizetése, a fűtés, világítás és vasárnapi iskolák költségei nagy részben szintén az említett módon kerülnek ki.

Ezen kívül a költségek fedezésére a hívek közül némelyek, sőt sokszor más felekezetekhez tartozók is, évenként tetszés szerinti összegeket szoktak aláírni. A mely templomot én leggyakrabban láto-

gattam, ott a gyűjtés minden vasárnap 60—80 frtot eredményezett. A gyűjtés nem minden templomnál van szokásban, de meg van sok helyt más felekezetüeknél is. Glasgowban isteni tisztelet alkalomával csak benéztem egy katolikus templomba és már is 15 krajczárt kellett fizetnem.

Ü n n e p e k.

Az angol unitáriusoknak kevesebb ünnepeük van, mint nekünk magyar unitáriusoknak.

A karácson első napjának legfennebb délelőttjét ünneplik meg némely gyülekezetek templomba menéssel, de a délutánját sehol sem. A legtöbb unitárius gyülekezet, valamint más disszidentek is karácsonkor nem tartanak templomozást. Azonban egy vagy más módon mindenki ünnepel azon a napon.

A munkától mindenki szünetel; az utczák épen oly csendesek, mint vasárnapokon, annyi különbséggel, hogy estve felé az alsóbb osztályok százazei lepik el az utczákat s töltik el a korcsmákat s más olyas helyeket oly annyira, hogy ilyenkor tisztességes embernek legtanácsosabb hajlékában maradni; mert sohasem lehet London utczáin annyi részeg asszonyt és embert látni, mint akkor. Még csak a karácson másod napját is megünneplik oly formán, hogy kirándulásokat tesznek a közel eső mulató helyekre, vagy egy vagy más módon élvezik a világot; de a harmadik napot már senki sem tartja.

Az anglikánok és katolikusok a karácsont már szorosabban megünneplik; de a katolikusok is a délutánt élvezetekre fordítják.

A nagypénteket szintén nem ünneplik meg a disszidentek (minden más protestánsok az anglikánokon kívül) legfennebb néhány templomban tartanak reggeli isteni tiszteletet. De az anglikánok és katolikusok szigorúabban megünneplik e napot, mint a karácson; az nálók a szó teljes értelmében ünnepnap, a melyen semmi mulatságban sem vesznek részt.

Husvét vasárnapját, valamint általában a vasárnapokat, felekezeti különbség nélkül megünneplik az angolok; de husvét hétfőjét, vagy másodnapját egyáltalában nem tekintik ünnepnek, csak a munkától szünetelnek ilyenkor az emberek és kirándulásokat tesznek, miként karácson másodnapján.

Áldozócsütörtök, különösen a disszidenteknél, egyáltalában nem ünnep.

A pünkösztöt épen oly formán ünneplik, mint a husvétot.

Az évnek utolsó és első napjai szintén nem ünnepek, de az utóbbinak némi ünnepies színezete mégis van.

Általában elmondhatjuk, hogy a vasárnapokat kivéve, Angliában más egyházi ünnepek nincsenek. A nagy ünnepek inkább polgári, mint egyházi ünnepek és nem oly ünnepélyesek, mint nálunk. A vasárnapokon és karácson első napján kívül, egész évben négy nap van, u. m. karácson, husvét, pünköszt másodnapja és egy hétfő, a melyeken az összes népség a munkától szünetel; ezeket a kormány alapította és bankünnepnapoknak nevezik.

A valódi vallásos angol, azonban, az ünnepnapokon kívül is talál alkalmat Isten iránti hálájának kifejezésére. Sok családnál reggeli és estvéli isteni tisztelet tartatik, a mi abból áll, hogy a családtagok összegyűlvén, a családfő néhány válogatott mondatot olvas fel a bibliából és azután imádkozik. Sok háznál az is szokásban van, hogy minden étkezés előtt a családfője egy rövid imát vagy áldást mond. Némely disszenter felekezetnél hétköznapi délutánonként is tartatnak prédikációval összekötött isteni tiszteletek s más hasonló jellegű összejövetelek a vallásos élet ápolásáért, de az unitáriusoknál nem.

A keresztelés.

A keresztelést rendszeresen a templomban végzik a vasárnap reggeli isteni tisztelet után; de némelykor keresztelnek magánházaknál is, lakomával összekötve, oly formán, mint nálunk. A szertartás úgy történik, hogy a jelenlévők felállnak, a lelkész néhány alkalmi szent írásbeli helyet olvas fel és ezekre alapítva rövid beszédet tart, a melyben kifejti a keresztelés czélját, mintegy eljárást arra nézve, hogy ez által a csecsemő beavattassék az Isten országába. Ezt követi egy rövid ima. Azután a lelkész a gyermek szülőit vagy öreit felkéri, miszerint lelkiismeretesen és komolyan hassanak oda, hogy a gyermek minden rosszat kerüljön és minden gonosz vágyának álljon ellent. És kérdést intéz hozzájuk, hogy akarják-e ezt tenni? akarják-e őt a Jézus tudományában nevelni? és akarják-e őt figyelmeztetni arra, hogy az Isten szent akaratját és törvényeit megtartsa és azok szerint éljen életének minden idejében. A szülők, vagy azok helyettesei minden egyes kérdésre igennel felelnek. Vagy a kérdések helyett a lelkész a következő szavakat mondja, a melyekre a körülállók azonnal felelnek.

„Azon ténnyel, hogy ti e gyermeket most ide hoztátok a legünnepélyesebb módon kinyilvánítjátok azon vágyatokat és elhatározástokat, hogy ti őt a Jézus evangéliumára akarjátok tanítani és minden hatáskörötökben álló eszközzel oda működtök, hogy képessé tegyétek őt a vétkes hajlamoknak ellenállani, Isten szent akaratát és törvényeit megtartani.“

Azután a lelkész a gyermeket karjára véve, a jelenlevőktől annak neve után tudakozódik. Megnyervén kérdésére a feleletet, így folytatja: ez a víz a tisztaság jelképe, a mit a Jézus mindazoknak lelkétől megkiván, a kik ő hozzá jönnek. És megnevezvén a gyermeket, a vizet a szokásos módon ezen szavak kíséretében alkalmazza: „Én keresztellek téged atyának, fiunak és szentléleknek nevében; vagy egyszerűbben: az atya nevében, vagy Jézus nevében, vagy az Istennek és atyának nevében. Légy üdvözölve a Jézusban való hitben, minden szentek és jóra törekvő lelkek társaságában.“ Ezt követi ima és megáldás.

Végül a lelkész inti a szülőket, vagy azok helyetteseit, hogy képesítsék magokat azon feladatára, a melyet magokra vállaltak, és oktassák a gyermeket a Jézus evangéliumában, a miként megígérték. Könyörögván a gyermekért, szülői és a jelenlévőkért, imáját miatyánkkal és a szertartást megáldással bevégi.

Felnőtt személyek keresztelese szintén a fennebb leírt módon történik, annyi különbséggel, hogy ilyenkor a lelkész beszédét közvetlen a megkeresztelendőhöz intézi és miután az ilyen egyén már névvel és akarattal bír, a lelkész előtt maga jelenti ki nevét és azon kívánságát, hogy neki komoly szándéka megkeresztelkedni. A keresztelest felnőtt egyéneknél azonnal követi az urvacsorával élés, a mely alkalommal a lelkész megint figyelmezteti az új tagot, hogy ő e cselekvények által el van kötelezve Jézus példáját követni és törekednie kell, hozzá hasonló lenni.

Egyébiránt felnőtt személyek ritkán keresztelkednek és inkább csakis a baptistáknál van az szokásban, a kik a keresztelest mindaddig helytelennek tartják, míg az illető megtéréséről és az evangéliumban való hitéről vallást tenni nem tud.

Sok unitárius család, még lelkészek is, egyáltalán nem keresztelestetik meg gyermekeiket, minthogy e szerrartást szükségtelen régi babonának tartják, a melyet szerintük az emberek valószínűleg rosszul alkalmaznak. S nem is kényszerít törvény e tekintetben senkit; a mi törvény volt e tekintetben, az mintegy ötven év óta hatályon kívül van helyezve. A kereszteletlenség egyedüli hátránya az, hogy az anglikán pap vonakodhatik eltemetni oly személyt, a ki kereszteleetlenül halt meg; azonban az ily eset ritka és csak faluhelyeken fordulhat elő, a hol nincs más temetkezési hely, csak az anglikán templom kerítése. De ha a keresztelessel nem bajlódik is a törvény, azt már megköveteli, hogy az ujszülött legfennebb 42 nap alatt az ugynevezett lajstromozónál vezetessék be. A papnak semmi köze az anyakönyv vezetéséhez, stolát ritkán kap a kereszteleésért, de arra joga van, hogy a szülők vagy gyámok beleegyezésével bármely felekezethez tartozó gyermeket is megkereszteljen.

A kisedeket születésük után rendszeren két hó alatt megkeresztelik és annyi nevet adnak nekik, a mennyi szülőiknek épen tesszik; rendszeren 1—4 nevet adnak, a felsőbb osztályhoz tartozók néha 10—20-at is. Az unitáriusoknál keresztszülők ritkán s inkább csak a régi szokásért vannak; de már az anglikánoknál lenni kell keresztszülőknak, a kik a kised számára — mint nálunk is — ajándékokat szoktak adni, rendszeren ezüstpoharat vagy kést, villát és kanalat. A koma szót nem használják olyan értelemben, mint nálunk, azt csak munkátlan és fecsegő személyekre szokták alkalmazni.

K o n f i r m á c z i ó.

Az angol unitáriusoknál nincs gyakorlatban a konfirmáció. Az ifjakat otthon, a vasárnapi iskolákban, vagy a lelkészi laknál, az ugynevezett bible classokban, tanítják meg a vallás elemeire. A növendékek a mikor akarnak, akkor járulhatnak az urasztalához, minden különös előkészítés nélkül.

U r v a c s o r a.

A miként a magyar unitáriusok, úgy az angol unitáriusok is, évenként rendszeren négyszer élnek urvacsorával; csak kevés gyüleke-

zet van olyan, a mely minden hónapban él vele. Azonban az angol unitáriusok nem a sátoros ünnepek első napjain és Szt. Mihály napkor veszik az urvacsorát, mint mi, hanem az évnegyedeknek első vasárnapjain. És annak kiszolgáltatása nemcsak a vasárnap reggeli, hanem az estvéli isteni tisztelet alkalmával is eszközöltetik, különösen oly gyülekezetekben, a melyeknél az estvéli isteni tisztelet látogatottabb, mint a reggeli, a legtöbb pedig ilyen.

A szertartás nem oly ünnepélyes és megható, mint nálunk; mert a rendes isteni tisztelet végeztével, három vagy négyszáz tagból álló gyülekezetből, alig marad benn 30—40 személy urvacsora venni, s azok is többnyire öreg nők és férfiak. A fiatalabb nemzedék kicsibe veszi; és ugylátszik kevéssel becsülik azt többre üres szertartásnál; általán nem tartják szükségesnek és méltónak arra, hogy örökké tartó legyen.

A ceremonia következőleg foly le: a lelkész az urasztalához áll, jobbra és balra tőle az asztal két végén két egyházi-tanácsos foglal helyet, a kik az egyházfiakat helyettesítik.

A lelkész rövid beszédet és rá könyörgést tart, a melyek végeztével veszi a kenyeret és ezen szavak kíséretében „ez az én testem stb.“ egy falatot kiveszen, aztán a falatokra vagdalt kenyérral telt tányérokot a mellette ülő két tanácsosnak adja, a kik szintén kivesznek egy-egy falatot s azután hasonló czélből körül hordozzák a jelenlévőknek. — Ennek végeztével a lelkész a poharat veszi így szólván: „ez az én vérem stb.“ s az említett módon körülhordozzák a poharakat is.

Következik ének orgona szó nélkül és megáldás. Végül az urvacsorában részesültek adakoznak a szegények perselyébe.

Sok gyülekezet egyáltalában nem él urvacsorával és ugylátszik a közérzet oda irányul, hogy jobb volna az egészet abban hagyni, vagy átalakítani egy Jéusra emlékeztető istenitiszteletté, minden jel használata nélkül.

A haldoklókat nem részesítik urvacsorában.

A házasság.

A disszenterok a törvény értelmében két módon hajthatják végre a házasságot, u. m. a) a kerületi házasság lajstromozónak (marriage registrar of the district) bizonyítványa mellett és b) a kerületi házasság lajstromozó bizonyítványa és dispensatio előmutatása mellett.

Első esetben a lajstromozó a házasságot megelőzőleg 7 nappal értesítendő a házasulandók szándékairól és neveiről, a mely alkalmalmmal e jelentkezők nevei beiratnak a házassági jegyzőkönyvbe és a jegyzőkönyv azután 4 napig a hivatal eleibe látható helyre kitétetik.

A jelenkezés után a házasság 3 hó alatt bármikor megtörténhetik és pedig a) a templomokban, ha azok a házasságok megáldására regisztrálva vannak (és az unitárius templomok mind ilyenek), a mely esetben a kerületi házasság lajstromozónak két tanuval együtt jelen kell lennie, a felek részéről pedig beleegyezés és annak kinyil-

vanítása szükséges, hogy tudtokkal semmi akadály sincs köztük, a mi az ők egybekelésüket gátolhatná. Az unitáriusok a házasság ezt a módját követik. b) köthető a házasság a főregisztráló hivatalnál oly formán, mint előbb, de minden vallásos szertartás nélkül. c) oly templomokban, melyek e célra nincsenek regisztrálva, hanem előlegesen a lelkész beleegyezése kikérendő. A szertartás helyisége okvetetlen meg kell, hogy jelöltessék a lajstromozó által kiállított bizonyítványon és házassági jegyzőkönyvben.

Az anglikánoknál a házasságot háromszori hirdetés, vagy dispensatio váltás előzi meg, épen mint nálunk, a melyek megtörténte után a házasságnak 3 hó alatt véghez kell mennie. Dispensatioval is hirt kell adni a kerületi lajstromozók valamelyikének, a kiknek kerületében a házasulandó felek egyike lakik, a mely esetben a dispensatio mellett történt lajstromozásnál a felek egy nap alatt bizonyítványt kapnak és nevék nem tétetik ki a lajstromozó hivatal eleibe, Csakis az anglikán érsekek és püspökök adhatnak dispensatiót. Ennyi kiváltságot az államegyház megtartott magának.

A szertartás következőleg történik :

A házasulandó felek övéikkel és a lajstromozó két tanuval megjelenvén a templomban, a lelkész röviden előadja az összejövetel célját és kérdést intéz a felekhez, hogy komoly-e szándékuk és nem ismernek-e valami oly akadályt, a mely őket e szándékuk kivitelében gátolhatná? Kérdést intéz továbbá a jelenlévőkhöz, hogy ki adja a nőt férjhez és feleletvétel után a nőt atyja vagy gyámja kezéből átveszi és a telek jobbjaikat összefogván, előbb a férfi, azután a nő — a jelenlevőket tanukúl híván fel — kijelentik, hogy egymáséi akarnak lenni. Következik a gyűrűváltás, a melynél a lelkész figyelmezteti őket, hogy a gyűrű a házastársak szeretetének jelképe, a mely arra kötelezi őket, hogy örömben és fájdalomban legyenek hűvek egymáshoz. Ezután egy rövid beszédben inti a lelkész a feleket az egymás iránti kötelességekre, imádkozik velük, bevégezvén az imát miatyánk és utóimával. — Az egész szertartás csaknem olyan, mint a miénk, annyi különbséggel, hogy a felekkel esküt nem tétetnek és a lelkész több rövid beszéd és ima elmondásával végzi funkcióját. A házasságot lakoma követi, a mely azonban ritkán oly élénk, mint nálunk.

Temetés.

Halál után a test koporsóba helyezve, rendszeren egy hálószobába vitetik és minden virrasztás nélkül ott marad a temetés napjáig. A halottat 3—7 napig szokás a háznál tartani, három nap előtt csak akkor temetik el, ha arra különös ok van. A temetés napján kocsik jelennek meg a halottas ház előtt. A koporsót rendszeren minden szertartás nélkül (csak ritkán rövid könyörgés után) beteszik a halottas kocsiba, egy más kocsiba a család, vagy a legközelebbi rokonok foglalnak helyet és lassú tropsba megindulnak a temető felé, vagy ha a temető messze van, a vasút felé és onnan vonaton szállítják el a testet. A lelkész, távolabbi rokonok és ismerősök a halottat vivő vonathoz csatlakoznak, vagy a temetőben várakoznak a menetire. Meg-

érkezvén a koporsó, ráhelyezik a Szt. Mihály lovára és a lelkész vezérlete alatt s a gyászolóktól kisérve, beviszik azt a templomba s kezdetét veszi a szertartás. A lelkész feláll a szószékbe, egyes alkalmi helyeket olvas fel a bibliából, a melyek a halálra, a feltámadásra és a gyászolók enyhítésére vonatkoznak. Ezután szent leczkére alapítva beszédet tart, tárgyalván az elhunyt jellemét, vagy oly dolgokat, a melyek a bánatosoknak vigasztalásul szolgálhatnak. Beszéd után a gyülekezettel együtt imádkozik, hálákat adván és könyörögve megtartás- és vigasztalásért. Ezek végeztével a koporsót azon módon, a hogy a templomba kísérték, kiviszik a sirhoz és a sir szélére helyezve, a lelkész a következőket mondja: „A por porrá lesz, a mint az előtt volt, a lélek pedig megtér Istenhez. A mélybe bocsátjuk tehát a testet megoszlás végett várván a boldog feltámadást. Vagy: Minthogy a Mindenhatónak az ő bölcsessége szerint tetszett a mi eltávozott felebarátunknak lelkét e világból magához szólítani, mi azért az ő testét a földbe bocsátjuk; földet földbe, hamut hamuba, port porba, várván az általános feltámadást az utolsó napon, és a jövő életet, a mint Jézus megígérte.“ Következik ima és megáldás. Ezután a koporsót lebocsátják a sirba, mindenki egy marék földet vet rá, annak jeléül, hogy a test földdel fog vegyülni — és szomorúan eltávoznak a sirtól.

A temetésnél vagy sirnál való éneklés csak faluhelyen van szokásban. Valamint szokásban van némely falusi gyülekezetről az is, hogy a temetést követő vasárnap a lelkész halotti beszédet tart, elbeszélvén a halott életéből egyes nevezetesebb részleteket és intvén az élőket a megboldogult példája követésére. A torozás ismeretlen, de szokásban van, hogy az elhunyt utódai — ha csak nem nagyon szegények — a papnak stolát fizessenek és egyházi czélokra adakozzanak.

A köztemetőiben rendszeren két templom van, egyik az anglikánok, másik a disszenterek számára. A katolikusok a szabad ég alatt a sirnál végzik a szertartást. Mind a két templomnál állandóan egy-egy lelkész működik hivatalos minőségben, a melyek közül akár-melyik végezhet szolgálatot, vagy akár az elhunytjának saját lelkésze is, anynyi különbséggel, hogy a disszenter pap anglikán templomkerítésekben, vagy a köztemetőnek felszentelt részében nincs feljogosítva szertartást végezni. Ugyanis a közös temetkezési helyek egyik felszentetlen része a disszenterké, a másik felszentelt rész pedig az anglikánoké. Ez utóbbi részben csak az anglikán pap teljesíthet hivatalos tisztet és megakadályozhatja azt is, hogy időtlen szülöttek, keresztleetlenek és kivégzett személyek a felszentelt helyre temetteszenek. Ez igazságtalanság miatt az anglikánok és disszenterek sokat civakodtak, az ügy többször parlament elé került és nagyon valószínű, hogy a törvény azóta oda módosított, hogy most mindenkinek joga van bármely temetőbe temetkezni és a temetéseknél bármely pap fungálhat.

VARGA DÉNES.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

LXXIX. LXXX.

Az erdélyi unitarius ekleziák megbántódásairól 1640—50.

1.

Az Unitárius Statusnak difficultassa, mellyet az Reformatus statusnak ő Nagoknak s ő klgmeknek alá-
zatosan, de bizodalommal és szeretettel kételenitet-
tek demonstrálni.

Noha vólnának nekünk Unitáriusoknak sok panasznk, nagy
szomorúsággal megh valljuk, mellyeket az Reformatus Státusnak eő
Nagoknak s ő klgmeknek méltán elejekben adhatnánk, mindazon ál-
tal azoknak előszámlálásával most Nagtokat s klgket terhelni nem
akarjuk, hanem az ide alább való Punctumokat kételenitetünk nagy
szeretettel Nagtoknak s klgteknek szemei eleiben adnunk, kénszerít-
vön Nagtokat az Uniora, mellyre tsak nem régen is, az három Reli-
gion lévő Státus egymást kötelezte, méltoztassék Nagtok s klgtek
szemei eleiben venni és ezekben letett panasznkat megh orvosolni,
ne kételenitessünk tovább való utat fájdalomainknak megh orvoslá-
sában el követnünk.

1. Contra Unionem et Articulum Regni; Az Hidvégi tem-
plom tőlünk potentiose el vétetett, holott ott akkori időben, s most
is, más templom is volt, melly mián most is szegény együgyű Atyánk-
fiai templom nélkül vadnak, sem templom hely, sem egyéb semmi
nem adatott.

2. Maros székben Kálban sub specie Articuli templomukat
el vették, de sem templom helyet, sem templom építésére költséget
nem adtak, sőt minden Parochiához tartozo appertinentiakat, bonu-
mokat el vettek.

3. Udvarhelyszékben Kis Solymoson is sub specie Articuli
vétetett el az templom, holottis, sem templom hely, sem költség, sem
egyéb Parochiához tartozo bonumok, ezüst poharak, harangh, földek
s rétek helyében is, más nem adatott vagy nem dividáltatt.

4. Ugyan Udvarhelyszékben, Bezed en is elfoglaltatván sub
specie Articuli templomunk, azért is, sem templom hely nem ada-
tott, sem költség, sem Ecclesiasticum bonum nem dividáltatt.

5. Ugyan Udvarhelyszékben, Bezed Ujfaluban, Ujszéke-
lyen, sub specie Articuli vétettvén el templomunk, sem templom
hely, sem költség nem adatott és az Ecclesiasticum bonum is nem
dividáltatt.

6. Küküllő vármegyében Nagy Teremiben sub specie Ar-
ticuli el vétettvén templomunk, Templom hely ugyan adott, de
annak építésére való költség, harangh, pohár s egyéb Parochiához